

*Judith cap. 15, certò prævidens ejus aeternam damnationem? Resp. Juditham per hoc non peccasse. Nam peccatores istiusmodi omnes possunt omni momento justissimè à Deo sempernisi addici suppliciis. Horum enim isti rei sunt; et ille summus omnium Judeus et Dominus. Porrò, cùm justum bellum, divinisque legibus consentaneum est, licet hostem, ubi et quando sese offert occasio, necare; tumquæ quisque necat, divina iustitiae minister est; quemadmodum ex dispensationibus de bello apud D. Thomam (1) et Bellarminum (2) perspicuum est. Unde S. Augustinus (3) rectè ait: « Nequam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est: *Non occides*, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personæ gerentes publice potestatis secundum ejus leges, hoc est, justissimæ rationis imperium sceleratos morte punierunt. »*

At inquit: Saltem Judith non potuit sine peccato querere mortem Holofernis somno et ebrietate gravatus. Si enim quisivit mortem peccatoris in peccato, ejusque certam damnationem. — Resp.: Judith quæsivit quidem mortem Holofernis, sed non peccati, ne quisivit, ut moretur in peccato, aeternumque damnaretur. Hoc enim duxit permisit, et quidem justa de causa; quod ita declaro. Judith rectè intendit defensionem patriæ veraque Religionis; medium ad hunc finem erat occisio Holofernis, uto quæ causa fuisset ruine patriæ veraque religionis, si Belthulia expugnasset. Hoc medium Juditha adhibuit, non considerato, aut certè non intento Holofernis peccato, vel ejusdem damnatione. Sic David rectè percussit Goliathum, et si hunc infideliter (4) mandatum previderit. Nimirum quod hostis vel infidelitate, vel ebrietate, vel alio ullo peccato astrixtus moriarit, siue in extrema gehenna tormenta miser abeat, hoc ad ipsius, non ad ejus, qui dum illum interfecit, jure suo uitio, culpan periret. Quem aliqui Turcam aut infideles in acie ferire, cum impium, imponentem et prefractionem latronem extremo afficere supplicio licet. Quin verò ex repentientibus secundum funeribus intelligi datur, quanto studio ab omni semper sceleri abstinentum, quantumque cura providendum sit, ne vim madidos, libidine flagrantibus, criminis alio quocunque contaminatos, repentibus quispiam casus occupet. Hoc enim est, quod (5) tam serio monit dominus: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.* At Holofernes non vigilavit. In crupula et ebrietate obdormiens stertuit. Supervenit ultima hora laqueus, cumque constrictum in gehennam chaos praecipit egit. Cujus culpa?

65. Queres XIX: « Quo sensu Judith 15, 43, de civibus Bethulie, redeuentem è castis Juditham cum gaudio excipientibus, dicatur: *Et concurrent ad eam omnes, à minimo usque ad maximum; quoniam sperabant eam jam non esse venturam.* Hoccine spe-

(1) 2-9, q. 40.

(2) L. 3 de Laicis, c. 14.

(3) L. 1 de Civit., c. 21.

(4) 1 Reg. 47, 45.

(5) Math. 25, 15.

« rari miseri obessi? Timuerint potius. » Resp.: *Sperabant* hic idem est ac timebant. Sperare enim pro timere usurpavit Virgilius (1) canens:

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Item Herodianus, Sophocles, Thucydides, aliisque, teste Serario (2). Eadem catachresis etiam inventior in aliis Scriptura locis. Sic (3) legimus: *Malè jurantes noceri se non sperant*, h. e., non timere se damno affectum iri. Et apud Matthæum (4) Christus ait: *Venite Domini servi illius in die, quia non sperat*, h. e., quæ non putat, non timet adventum Domini.

64. Queres XX: « Quomodo Achior dux Ammonitarum, Judith 14, 6, per circumisionem popula hebreo associari poterit; cùm Deut. 25, 5, lex divina prohibens expressè dicit: *Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt Ecclesiam Domini in aeternum?* » Resp.: Citata lex Deuteronomii prohibens, ne Ammonites et Moabites in Ecclesiæ admittantur, intelligenda est cum exceptione, nisi nimis rursum preclaræ essent viri alicuius Ammonite vel Moabite merita, ut contra rationem videbretur, eum à Deo populo repellere. Hac ratione, inquit Meanchius et Bonfrerius (5), scilicet ex speciali dispensatione Achior, Judith 14, 6, *appositus est ad populum Israel*, h. e., à Iudeis fuit admittitus in partem honorum, privilegiorum et nationis sua dignitatum, ut sic illius fidem et officia (6), quæ populo Dei præstiterat, remunerarentur. Quanvis enim nequam vetum fuerit Ammonitis, Moabitis, utique etiam Chananeis sese ad Deum verum convertere, atque ita in cunctum cœlum admititi; tamen Jodeis propter citatam legem non licebat, eos in partem vocare honorum et privilegiorum populi Iudei, saltem nisi in casu raro, et ex dispensatione ob singulare meritum aut virtutem, qualis etiam in Achior eluxit. Hanc difficultatem solvit etiam D. Thomas (7) his verbis respondens: « *Dicendum, quod homines nullius gentis exclusi lex a cultu Dei et ab his quæ pertinent ad animæ salutem; dicitur enim Exod. 12: Si quis peregrinor in vestram voluerit transire consolam... circumcidetur prius omnes masculinum ejus, et tunc ritè celebrabit, critique sicut indigena terra.* Sed in temporalibus, quantum ad ea quæ pertinet, debant ad communiam populi, non statim quilibet admittiebatur. Sed quidam in tertia generatione, scilicet Ægyptii, Iudæi; alii verò perpetuo exhibebantur in detestationem culpe præterita, sicut Moabite, et Ammonite, et Amalecite... poterat tamen dispensatione aliquis in collegium populi admitti propter aliquem virtutis actum, sicut Judith c. 14 dicitur, quod Achior dux filiorum Ammon appositus est ad populum Israel, et omnis successio generis ejus. » Ita doctor Angelicus.

(1) Æneidos 4.

(2) Commentar. in L. Judith. cap. 15.

(3) Sap. 14, 29.

(4) Math. 24, 50.

(5) Comment. in Deut. 25, 3.

(6) Comment. in 1 Reg. 17, 17.

(7) Vide Judith cap. 5 et 6.

(8) 1-2, q. 105, a. 3.

(9) Æneidos 4.

65. Queres XXI: « Quomodo, Judith 16, 28, de Juditha dici possit: *Defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulâ; cùm tamen textus grecus, Judith. 8, 5, affermet, quod Manasses Judithæ maritus sepultus sit cum patribus suis in agro, qui est inter Dothain et Balomo?* » Resp.: Nomine Bethulæ hic intelligitur totus ager adjacens Bethulæ; sicut L. 2, et L. 139, et L. 147, ff. de verborum Signif. Romani noli intelliguntur, qui in eâ continentibus adficiunt nati sunt, eti si non intra murum, etc. Ita et Bethulæ sepulta Judith dicuntur, quia in continentibus agro sepulta sunt.

SECTIO III.

DE LIBRO ESTHER.

Hic liber regis Assueri magnificatissimam, Amanis contra Judeeos consilium, et ex hoc immensim illis periculum, ab Esther tamen feliciter depulsum; Iudeorum exinde triplidum, et Mardochæi exaltationem capitibus sedecim enarrat. Ex his septem ultima capita S. Hieronymus non ex hebreo, sed ex græco textu in latinum transluit; cùm illa hebreæ non reperiatur. Ceterum jam seculo tertio Origenes (1) advertit, liberum Esther non integrè hebreæ, sed partim hebreæ, partim græcæ extare, scribentem ad Jul. Afric. his verbis: « *In libro Esther neque Mardochæi, neque Esther precies, que legentes possint adficiare, habentur apud Hebreos; sed neque Epistole, neque que ab Aman scripta est de eversione gentis Iudeorum, neque Mardochæi ex nomine regis Araxerxis gentem à morte liberans. Apud Septuaginta autem et Theodotionem ex sunt, etc.* » etc., nemp græcæ. Porro auctor L. Esther potissimum juxta prolesque omnes scriptores et interpres hebreos, graecos et latinos, fuit Mardochæus, idque liquet ex libri hujus cap. 9, v. 20, ubi legimus: *Scripti itaque Mardochæus omnia haec, et litteris comprehensa misit ad Iudeos*, etc. Dixi, auctor potissimum; nam aliquid operas ad concordemnum huic librum contulisse reginam Esther, colligitur ex cap. 9, v. 29, ubi explicatur ex textu græco legitur: *Kai ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλειος... καὶ Μαρδοχαῖος... ἐπὶ τὸν ἀντίτιμον, εtc.* : Et scriptis Esther regina... et Mardochæus, quanta fecerunt, etc. Potius præterea volumen hoc in ordinem redigi et nonnullis additamentis instrui vel à Joachimo summo Pontifice; vel ab Esdrâ scribita doctissimo, aut viris magno Synagoge, prout in horum vel illorum tempora hæc historia incidit.

66. Queres I: *An liber Esther sit vera historia, vel potius drama quoddam, in quo primariae quasi personæ sustinent Esther, Mardochæus et Aman?..* Resp.: Est vera historia. Quamvis enim Anabaptisti, et auctor scripti gallici, cuius titulus: *Sentiments de quelques Théologiens de Hollande*, lett. 8 et 11, cum quibusdam alio dicant, esse hanc totam narrationem in libro Esther contentam tragedia similis, et adjuncta pleura sapere fabulas asiaticas, nec preferre illum candorem naturalem ac contentus

(1) Epist. ad Jul. Afric.

(2) Tou. II, Nov. Formæ Theol. Bibl., L. IV, quest. XII, 170 et 171.

(3) Enchirid. T. I.

(4) Dilucidation. Part. IV.

spectant, sed unicè interpretum conjecturas de hujus historiae tempore (1). Id solum addo, nomen Assuersi non esse proprium unius hominis, sed commune regum Medorum et Persarum; sicut supra (2) de nomine Nabuchodonosor diximus, fuisse nomen commune regum apud Babylonios.

68. Queres III : *An liber Esther sit canonicus?* Resp. affirmativum. Nam in concilio Carthaginensi III, in Epist. Innocentii I, et in Decreto Gelasii I Papae, in concilio Florentino et Tridentino supra (3) allegatis, inter Canonicas Scripturas numeratur, adstipulantes Hebreis, teste Josepho (4), plurimis Patribus et Ecclesiastis tam grāca, quam latīna. At

Opponit I. Liber Esther Melito Sardensis in catalogo librorum Canonicorum non ponit. Similiter Julianus, episcop. Africanus, seculo VI, et Gregorius Nazianz. in recensione librorum Canonicorum historian Estheris silentio pretermittunt. Resp.: Melitonis catalogum suis labore navis supra (5) ostensum est; id quod etiam Protestantes, Melitonis Canone alias summis laudibus depredantes, fateri hoc loco debent, teste Carpzovio (6). Silentiū porrò quorundam Patrum argumentum est nihil ponderis habens aduersus contrariantem testimoniorum nubem.

Opponit II. In universo textu hebraico libri Esther, non occurrit Dei nomen; ergo indicium est quid hic liber non sit ne Canonicus, aedocne nec Canonicus. Resp.: Ad hoc argumentum responsum querunt Protestantes, qui hoc tangunt *Origenes*; criterio Canonum Catholicorum subinde oppugnant. Nobis diserta Dei appellatio liberum nec reddit Canonicum, nec ejusdem omissione Canonice cuiusdam libri auctoritati derogat. Sufficit, librum ab Ecclesiis in Canonem referri et argumentum Deo dignum in eo tractari.

Opponit III. Liber Esther caret approbatione Christi et Apostolorum in N. T.; ergo non est Canonicus. Resp. neg. cons. et suppositum, necesse omnino esse, ut pro auctoritate libri est in veteri Testamento auctoritate Canonica, ejusdem clara testimonia proferantur in libris novi Testamenti; istam sacros libros discernendi rursum nupsius invenias. Quis si huc obtemperaret, plures V. T. libri prater L. Esther migrarent è Canone, e. g., liber Iudicium, Ruth, 1 et 4 Regum, 1 et 2 Paralipomenon, Esdras et Nehemias, Cantici Cantorum, Abiae, ex quibus nulla testimonia desumpta in libris N. T. extant. Num idēc divine horum librorum auctoritatis labes adhærescunt? absit.

Opponit IV. In libro Esther nec vestigium appareret alienus de mittendo Messia oracula; etiam tamen vetus Testamentum ad Cliristum ejusque Ecclesiam passim aliudat; ergo liber Esther non videtur esse genuinus liber veteris Testamenti. Resp.: Neque isto tanquam libri divini criterio utuntur Catholicoli. Colligere autem

(1) Vide supra simile quid de libro Judith dictum Num. 7, Schol. II.

(2) Num. 50. Q. VI.

(3) Quæst. 1. Num. 2. 5.

(4) L. 1 contra Appionem.

(5) Num. 7.

(6) Introit. ad LL. Bibl. Part. 4, pag. 368.

inde possunt Protestantes, inquit Hermannus Goldagen (1), quam ruinosam fundamenti loco regulam ipsi posuerunt, cùm defectum ejusmodi pro charactere libri apographi assumpserunt, quam hic fallere ipsi vident et fatentur: nam ipsimet librum Esther agnoscent esse Canonicum, exceptis additamentis à v. 4 capitis 10 usque ad finem (2). Ceterum etiam liber Esther ad Christum, et hujus Ecclesiis, ac sanctissimum Christi Matrem Mariam certa ratione pertinet, quia historia Estheris illustris horum omnium typos continet; uti Oliverius Bonarius, aliquis preclarus ejusdem libri Commentatoris copiose ostendit.

69. Queres IV : *Num additamenta libri Esther à v. 4 capitis 10 usque ad finem huius libri Canonici possunt auctoritate?* — Resp. et dico cum Catholicis contra Protestantes: Additamenta haec non secutae ad priorem novem Estheris capita possunt auctoritate Canonica. Prob. I. Ex gravissimis monumentis, quibus catholicus Canon sacrorum librorum iniunxit, ut iam alii ex instituto à nobis ostensum est (3). Nam tam concilium Carthaginense III, quiam Gelasius I, et Innocentius I, summi Pontifices, item Florentini et Tridentini, et Ecclesia graca etiam schismatica sub Disposito Patriarchâ an. 1672, librum Esther circa ultimam distinctionem capituli priorum à posteriori in numero librorum vero Canonicos reponerent; et cùm tempore, quo Tridentum concilium celebrabatur, Protestantes de illis additamentis libri Esther licet moverent, decretum ejusdem concilii de Canonice Scripturis munitione celebri hæc clausulâ fuit: *Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesiâ Catholicâ legi consueverint, et in veteri Vulgata latini editione habentur, pro sacris et Canonici non suscepit, anathema sit.* Atqui in veteri Vulgata editione habentur illi 7 ultima capita, utpote ex graeco textu (in quo dicta capita pariter extant) in antiquam italem Vulgatam dictam translata testis Hieronymi (4), et etiamnum leguntur in Ecclesiâ; quemadmodum caput 15 L. Esther legitur feria IV Dominicæ 2 Quas dasmes; quod enim fit in lectio Messie contra Paganos, in introitu Missæ Domini cap. 21 post Pentecosten. Similiter Dom. 22 post Pentecosten offerendum Missæ sumptum est ex cap. 14 L. Esther.

Confirmatur. Dicta 7 capita L. Esther sunt in antiqua itala Vulgata dicta, ut ex S. Hieronymo modo ad divinum; atque antiqua itala Vulgata dicta primis Ecclesiis seculis fuit Canonica; ergo adhuc est: quod enim semel fuit authenticum ac Canonicum, tale manet. 70. Prob. II. Ex auctoritate PP. tam Gracorum,

(1) Introd. in S. Script. P. II, Sect. II, Num. 106.

(2) Vide sequentem Quæst. IV.

(3) Vide supra, Quæst. I, num. 2, 5.

(4) Vide versionem L. Esther à S. Hieronymo factam seu nostram Vulgatam latinam, ubi post versum tertium cap. X libri Esther legitur nota interlinearis S. Hieronymi, conceptus his verbis: *Quæ habentur in hebreo, plena fide expressi; haec autem que sunt quantur (nempe ultima 7 capita), scripta reperi in editione Vulgata (sue in veteri Itala) que Graecorum lingua et litteris (sue in textu greco) continentur.*

quam Latinorum (1), qui inter sacros libros volumen Esther numerant, et hanc dubiè de eo volumine sunt locuti, quo tum ipsi, tum Ecclesia universa eo tempore utebatur. Utetatur autem eo tempore universa Ecclesia libris sacris iuxta eam Editionem, quam S. Hieronymus Praefatione in librum Esther et sapientiæ Vulgata appellare solet; que, ut ipsæ (2) ait, septem illa capitula libri Esther continent. Quare si concili et Patres librorum Esther, qualiter ipsi legere conseruent, in sacrum Canonem retulerint, certe librum integrum, atque his septem adjunctis capitibus retulerint.

Verum Patres non modò librum ipsum Esther inter sacros numerant, sed etiam ex postremis septem capitibus non rarò testimonia petunt. Sic S. Chrysostomus (3) citans ex libro Esther cap. 4, v. 15, ait: *Fuit quædam mulier Hebreæ, Esther erat ipsi nomen; haec Esther..... Divina clementia supplicabat..... et talia oratione verba ad ipsum dabant: Grata, Domine, fave verba mea, et da sermonem orationis in os meum.* Similiter S. Basilus (4) citans ex L. Esther cap. 14, v. 11, inquit sapientissimam Esther orationem: *Non tradas, Domine, sceptrum tuum illis, qui non sunt. Et Rupertus Abbas Tuiensis (5) ex codem capite citans v. 15 et 14, ait, quod sacerdotes Ecclesiæ choriori per singulos annos statuti diebus declamat ante Dominum, etiatis versus: Everte cor ejus, scilicet regis in odium repugnantem nobis; nos autem libera in tua misericordia. Et Præterea, S. Augustinus (6), citans ejusdem capitis 14, v. 16, ait: *E Esther illa regina Deum timens... cùm extremo periculo, non suo tantum, sed genti sue.... domino prosteretur orando, in ipsa oratione dicit, ita sibi esse orationem regium, sicut pannum menstruale, et ita orantem confessim exaudivit, qui cordis inspectio eam verum dicere scivit.* Et alibi idem S. Peter (7) loquens de L. Esther cap. 14 et 15, manifestè declarat, haec capite esse Canonica, seu divinitatem Scripturam. Nam ita disserit: *Quid est autem, quod Esther illa regina (cap. 14, v. 15), orat et dicit: Da sermonem concinnum in os, et regis mea clarifica in conspectu leonis (i. e., regis Assueri), et converte cor ejus in odium impugnantis nos? Ut quid ista in oratione dicit Deo, si non operatur Deus in cordibus hominum voluntatem?.... Et: Initatus est eam (rex), sic utrum scriptum est (intelligi). S. doctor caput 15 L. Esther, v. 9, 10 et 11, velut taurus in impetu indagationis sua. Et timuit regina, et conversus est color ejus per dissolusionem.... Et convertit Deus (cor regis) et transiit indignationem ejus in lenitatem. Jam**

(1) Tales teste Bellarmine (L. I de Verbo Dei, cap. 7.) sumi Origenes, Cyrillus, Damascenus, Hilarius, Augustinus, etc., quos citat.

(2) Loc. cit. nempe in sua versione ultiorum 7 capitum libri Esther ex greco in latinum, post capitum V. versum 5.

(3) Homil. 5 ad populum Antiochenum.

(4) L. 2 contra Eunomium.

(5) L. 8 de Victoria Verbi Dei, cap. 12.

(6) Epist. 199 ad Eudiciam.

(7) L. I contra 2 Epistolam Pelagianorum, cap. 20.

(1) Hac Epistola inventitur in fine operis, cui titulus: *Origenis Philocalia.*

(2) Vide supra Num. 5 Argum. I, cum notâ.

(3) Josephus Jud. majorē additamentorum L. Esther partem Antiquitatis suis inseruit, alia profusa, nihil relatum à se in, nisi quod hebreo sermone (i. e., in textu sacro hebreo) scriptum esset. Vide Josephum Antiq. L. 40, cap. 6. Quamvis igitur de facto (in eo jam tempore Origenis) illa additamenta non

pretibus, et à Theodotione, prout Origenes (1) et S. Hieronymus (2) testantur; ergo eadem 7 ultima capita jam ab antiquissimis temporibus tanquam pars Canonica divinae Scripturæ suscipiebantur.

SOLVUNTUR ARGUMENTA PROTESTANTUM.

71. Argum. I. Liber Esther originaliter hebreo sermone scriptus est; ergo 7 ultima capta, quae in hebreo non extant, sine dubio conscribentur supposita. — Resp.: Nego cons. Quamvis enim non extant in texto hebreo moderno, extabant tamen in hebreo veteri, ex quo 7 Interpretes ea in idioma graecum transtulerunt. Namque Origenes (3) testatur, illa 7 capitula apud Septuaginta et Theodotionem fuisse. Præterea Josephus (4) dum historiam Esther narrat, duas Epistolas Assueri, et orientationem Mardochæi, qui in ultimis 7 capitibus continentur, non pretermittit; cùm tamē nihil horum nunc in Hebreorum codicibus habeatur: neque credibile est, à Josepho haec esse conficta, aut aliunde quam ex Hebreo desumptissime, cùm ipsi idem alibi (5) expressè testetur, se sua ex texto Hebreo desumptissime, neque aliquid addidisse. Verba ejusdem sunt: *In ipso historia meæ principio proper eos, qui questione faciunt, aut in aliquo culpare nituntur, astruci dicens, translaturum me libros hebreicos in eloquium graecum; et hos volentibus aperire, neque edifice me aliiquid seorsum, neque subtrahere me promittens.*

Scholion. Ad questionem, quomodo factum fuerit, ut in moderno texto hebreo ultima 7 capta non ampleris existant, respondebat Bellarmino (6) duas fuisse editiones hebreicas libri Estheris, alteram, quæ adhuc extat, queque brevior est; alteram ubiorem, que intercidit, sed ex quâ prodierit greca interpretatione. Atque haec adornata ab Lysimacho est, à qua versione verisimiliter additione nata ad calcem libri Estheris adjecta habemus; quo autem fato intercidenter versio 70 Interpretum, non constat; quamvis in Bibliis Polyglottis Waltoni textus graecus 7 ultimorum capitum libri Estheris, quem etiamnū habemus, attributus 70 Interpretibus. Ceterum Huetius, qui Synagoge magna librum Estheris attribuit, complures ad eum scribendum existimat adjeccisse animum, indeque factum esse, ut diversa ejus prodierint exemplaria, unum quod habemus, alterum locupletius, ex quo, que habemus greca cum additionibus fuerint derivata. Ex quo patet, sententiam Huetii hæc in re coincidere cum sententiâ Bellarmino.

72. Argum. II. S. Hieronymus, Prefat, in L. Esther ait: *Librum Esther variis translationibus constat esse viliatum; ego de archivis Hebraeorum revelans, verbum*

extent hebreicæ, primitus tamen in Hebreo extabant.

(1) In Epist. ad Julianum Africanum.

(2) In Nota interlineari sive versionis L. Esther cap. 10, post 5 vers.

(3) In Epist. ad Julianum Africanum ad finem praecedens numeri citata.

(4) L. H. Antiq. cap. 6.

(5) L. H. Antiq. cap. 42.

(6) L. 4 de Verbo Dei, cap. 7.

*è verbo expressius transtul. Quem liber editio Vulgata laciniosis hinc inde verborum sensibus trahit, addens ea quæ et tempore dici poterant, et audiri; ergo hanc obscurè rejicit septem postrema capita libri Estheris, tanquam additionata, quæ quidem in Vulgata extant, sed in hebreo nec hodie, nec tempore D. Hieronymi extabant. Resp. I. Haec scriptis S. Hieronymus, antequam Ecclesia illa 7 capta declararet esse Canonica, adéoque etiamis hoc loco nobis contradiceret, cum reverentia esset hic descendens. Resp. II. S. Hieronymus, loc. cit. nomine Vulgata non intelligit nostram Vulgatam latinam, que tunc nondum erat perfecta, sed carpi graecas libri Esther versiones, que tunc non sine extraneis additionibus (1) circumferantur, glosaque sibi duci, hebreorum librum fideli testimonio simpliciter tradere (2); mitius tamen deinceps S. doctor sensit, ipsaque grece versionis additionata latine vertit, eaque velut sacra Scriptura partem citat (3) laudans capitul 14 L. Esther versus undecimum, qualis in nostrâ extat Vulgata. Verba S. doctoris loc. cit. sunt: *Cum Moysæ meretur audire: Qui est, misit ne ad distinctionem eorum qui non sunt, de quibus in Esther legimus? Ne tradas sceptrum tuum his, qui nos sunt.**

Dices: Ecclesia etiamnū permittit, ut in Vulgata latina postremis capitibus L. Esther intercedant verba Hieronymi testantis, ea in hebreo non haberi, etc., apud nullum interpretem reperriri; prout videtur est in dicta Vulgata Esther cap. 11, post versum 1 et cap. 15, post versum 7. Ergo Ecclesia cum S. Hieronymo monere non voluit, capita illa non esse authentica. — Resp.: Nego cons. Ecclesia monere nos voluit, quod mouit hic S. Hieronymus, nempe dicta capita non fuisse in hebreo tempore hujus S. Patris, fuisse tamen tunc in versione greca 70 Interpretum, ut Hieronymus in sua versione latina, seu in nostra Vulgata claret ait, Esther cap. 10, post versum 5, quo hoc ipso authenticatione illorum capitum stabilitor: simul autem patet, quod S. Hieronymus, dum Esther cap. 15, post vers. 7, dicit: *Quæ sequuntur... apud nullum penitus feruntur interpretem, per interpretem non intelligit 70 Senes (hi enim haec, ut dixi, habent), sed aliis interpres vel recentiores eo tempore Patres. Ceterum ipse S. Hieronymus, ut supra (4) jam observavimus, Commentario suo in Prophetam Joel cap. 1, statim ab initio citat ex Esther cap. 14, v. 11, perinde ac ex alio libro Canonic. Tunc tamen quandoque plus dixisse videatur, id dixit ante definitionem Ecclesie, ut pariter jam supra cit. loc. indicavimus.*

(1) Vide Calmeti Prefat. in L. Esther.
(2) S. Hieronymus Prefat. in L. Esther ita pergit: *Vos autem, Paula et Eustochium, quoniam et Bibliothecas Hebreorum studiis intrare, et interpretatione certam comprobatis, tenentes Esther hebreum librum per singula, quæ in nostram translatiæ etiam aspici, ut possitis agnoscere, me nihil etiam augmentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter, sicut in Hebreo habetur, historiam hebreicam in latine lingue tradidisse.*

(3) Commentar. in Joel. cap. 1.

(4) Numb. 72.

75. Argum. III. Septem postrema capita L. Esther à Canone excludunt etiam plures doctores Catholicos, Hugo, Card. Nicolaus de Lira; Dionysius Carthusianus et post Tridentinum Sixtus Senensis; ac recentior Elias Dupin, doctor Sorbonicus (1). R.: Tres primi ex citatis auctoribus ante concilium Tridentinum fluerunt, indeque eos excusari posse existimat Bellarmannus Goldhagen (2), quod S. Hieronymi opinione non satis examinatam secuti fuerint, quorum tamen privato errori communis alium auctorum ipsiusque Ecclesie catholicae sensus opponitur. De Eliâ Dupin et Sixto Senensi, jam supra (3) diximus nil ex coram sententiâ contra theologum sacrum librorum Canonicum probari. Id solum hic cum Bellarmino repeatum rationem illam, ob quam Sextus Senensis putavit, 7 postrema L. Esther capita non esse à Tridentino declarata Canonica; cùm Tridentinum, sess. 4, in decreto de Canoniciis Scripturis approbavit tantum libros *cum portibus suis*; posteriora autem 7 capitula, ut Sextus Senens. quidem consunt, non sint partes, sed tantum panomis additionata libri Estheris; rationem, inquam, hanc hujus auctoris esse infirmam, in ob proorsus nullam. Alias enim singula aliorum SS. librorum capita lecerit in dubium vocare, an sint partes illius libri, ut Bellarmino (4) rectè observat. Deinde ea partes SS. librorum probavit concilium Tridentinum, quo in veteri Vulgata latina editione habentur; atque haec 7 postrema capita L. Esther ibi habentur (5): ergo. Præterea, ea ut partes agnoverit concilium Trident., quo in Ecclesiâ catholica lege conseruerunt, atque haec 7 capitula leguntur in Ecclesiâ, ut pariter supra (6) demonstravimus: ergo. Valeat igitur hic serua Origenis de his capitulis probatio. Epist. ad Julianum Afric. dicens (7): *Vide, ne imprudentes et insipientes abrogemus exemplaria quæ habentur passim in Ecclesiâ. Unde etiam merito, prout Antonius à Matre Dei (8) refert, iussu sancte Inquisitionis in Sexto Senensi expuncta est sententia, quæ ultimâ libri hujus (i. e., L. Esther) capita inter apocrypha ponit.*

74. Argum. IV. Ultima 7 capita L. Esther multo in rebus historicis, aut in chronologis pugnant cum prioribus hujus libri capitibus hebreicæ extantibus, ut ex inductione locorum pugnantum patet; ergo non sunt Canonica. — Resp.: Nego ant. Contrarium ostendemus solutione sequentium questionum, ubi apparentes antilogias et paradoxæ, quæ vel Protestantæ, vel alii religionis nostre hostes contra librum Esther aut ultima Estheris capita in medium proferre solent, dissolvemus.

Scholion. Protestantes dum ob nonnullas historicas

(1) Réponses critiques, tom. III, num. 26.

(2) In opere antiquitatum couivialium.

(3) In opere de convivis.

(4) Dissertat. de concessione veterum.

(5) Athenæ iste Naucratensis Ægyptum, seculo secundo, regnante M. Aurelio imperatore virrebatur, erat greucus grammaticus, qui preter alia opus eruditissimum scriptis, cuius titulus est: *Athenæ Diopnosophiston*, vel *Diopnosophistarum libri XV.* Idem opus Isaacius Casabonius recensuit, et ex antiquis membranis supplevit, auxilice ac notis illustravit; textum vero græcum Athenæi in latinum transtulit Jacobus

(6) Ibidem.

(7) Vide supra; prope finem numeri 70.

(8) Prol. Isag. de L. Esther.

quo juvat sequens exemplum adducere de Ariamne ditissimo Gallo, qui omnibus Gallis non solum oppidanis, sed et rusticis, et extraneis toto anno convivium exhibuit: *c. Idem Philarethus, inquit modò laudatus auctor (1), libro tertio scribit, Ariamnum Galum ditissimum Gallis omnibus promissè futurum anno se toto convivatorem; idque præstulisse habet ratione et diligentia: opportunissimas vias tractum regionis illius mansionibus divisi et obseuti, ac in illis ex arundinibus, palis et amerina salice tabernacula extixi, que trecentos circiter viros caperent, vel etiam plures, quantum locus permetteret, ut commode ex oppidis atque vicis concursura multitudine exciperet; illie aliena magno caribus omnifariis plena statuit, qua anno prius antequaque id futurum esset, accitis ex oppidis artificibus, fabricanda curaverat; quotidie multas hostias immolavit, tauros, suos, aliasque pecudes; multa vini dolia comparavat, potenque jam subacte plurimum; eaque rerum copia voluit frui non solum eos qui ex urbibus et pagis adventabant, sed per iterantes externos homines, quos ei negotio praefecti servi non dimittere, præsumpsit epularum fuisse participes.* En exemplum convivii per integrum annum protracti, in quo singulis diebus succedentes sibi identem alias atque aliae turme saturabantur.

76. Quares VI: *c. Quomodo verba illa Esther 2, 16: Duxi est itaque (Esther) ad cubiculum regis Assueri, intelligenda sunt; cum iuxta legem divinam, Deuter. 7, 5, feminae Judeae non licenter nubere alienigenae, minus ejus concubinam agere? — Antequam respondem, obseruo quod Joannes Clericus, quem lice in re increduli avide sequuntur, Estherem gravissime accuset, quid nupsit regi gentili. Verum pensanda sunt adjuncta, et divinus instinctus. Certè clarissimi interpres, Gaspar Sanctius, Serarius, Calmetus, et preter plures ales recentissime Alphonsus Nicolai, absque magna difficultate reginam Esther defendunt. Ostendunt enim gravissimis rationibus, potuisse eam salvis nubere regi Assuero. Ipsa enim, sicut et aliae ejusmodi virgines, eam ad regem venirent, vera et legitima ejus uxoris facta sunt, sed secundarie et minus principales; unde concubina (2) vocabantur. Ubi Cornelius à Lap. (3) observat matrimonium tunc initum fuisse per ipsum mutuum viri et feminæ consensum in copulam maritalē. Unde Iosephus (4) inquit: *Cum venisset ad regem Esther, ipse illa delectatus, ejusque amore captus, eam legimus duxit uxorem.* Non ergo peccavit Esther illis virginibus ad regem deducendis sese aggregando, aut permittendo se ad cubiculum regis duci.*

At dices I: *Regina Vasthi tunc adhuc erat in vivis; ergo Assuero non potuit alteri nubere, nempe Esdalechampius Cadomensis, adjectis notis marginalibus, cum necessariis indicibus.*

(1) L. 4 *Diphysophist.* num. 76.
 (2) Vide Tirimun aut alios interpres in Genesis 23, 6.
 (3) Comment. in Esther 2, 16.
 (4) L. 11 Anliq. Judaic., c. 6.

theri. — Resp.: Nego cons. Eā enim getate (suppositio, quod polygamia jure nature prohibita sit, nullique unquam sine diuinâ revelatione, ut Innocentius III, c. gaudens de divort. ait, aut sine diuinâ dispensatione licuerit plures uxores habere), sublatâ nondum fuerat dispensatio divina in lege ducenti plures uxores, et hac dispensatio, ut Cl. Billuart (1) cum aliis (2) ostendit, etiam pertinet ad Gentiles. *I. Qui Scriptura (3) referit Esu, qui non erat de populo Dei, plures accipisse uxores, nec in hoc eum reprehendit. 2. Quia S. Augustinus (4) docet, Jacob fideliter accipisse plures uxores a Laban idololatria, in terra Gentilium, scilicet Mesopotamia, ob inculpabilem que tunc ibi vigebat consuetudinem: Quando mos erat, inquit, peccatum non erat, nunc propterea crimen est, quia mos non est.* 3^o Piissima Esther non fuisse passa se jungi in matrimonium regi Assuero jam habentem uxorem (flet enim Vasthi ab Assuero esse repudiata, manebat tamen vera ipsius uxor); neque Mardochaeus vi timens Deum hoc conjugium consuonasset et approbatasset, si illicitum et invalidum fuisseit.

Neque tamen inde sequitur, nunc adhuc esse licitam inter infideles polygamiam, quia Christus (5) omnia matrimonia, tam fideliū quam infidelium ad primam institutionem revocavit, vi cuius (6) dimitit hominem patrem et matrem, et adhæribit uxori sue, et erunt duo in carne una.

Dices II: *Nondum tamen sublata est difficultas, quomodo Hebraea virgo licite matrimonio copulari potuerit gentili marito, Esther Assuero; ergo. — Resp.: Id peculiaris Dei instinctu et dispensatione factum, qui et periculum omnime seductionis ad vitia et idolatriam, propter quod lex illa matrimonium inter Hebreos et Gentiles prolatus lata erat, ab Esthere avertiat, et ingenio inde bonum (nempe Iudeorum liberationem ab inferitu) elicierat. Vide hāc de re Tirimum (7). Accedit, quid Hebreis licenter nubere conjugi gentili, quando erat spes convertendi conjugem infidelem ad veram religionem: regem autem Assuerum conversum fuisse ad cultum veri Dei, satis colligitor ex Epistola hujus regis, quā revocat prius decretum de Iudeis cedendis, ac contrarium edit, scilicet ut Iudei suis hostes mactent, utque hujus diei memoriam festo*

(1) Curs. Theolog. tom. 19, tractat. de Matrimonio dissertat. 5. art. 1, § 2.

(2) Vide Cornelius à Lap., Tirimum, aliquo interprete in Esther 2, 16. Item Cl. Schram Theologie compend., tom. 5, § 1228, scholion 3. Card. Gottlieb. Tom. 5, tract. 13 de Matrimonio, quest. 4, § 4, pag. 557.

(3) Genes. 56, 2 et 3.

(4) L. 22 contra Faustum, c. 47.

(5) Matth. 4, 9, 10. Et Matr. 4, 41.

(6) Genes. 2, 24. Ex quo textu Scriptura S. Thomæ in dicit. 35, q. 1, a. 1, probari posse censem, polygamiam esse jure nature prohibitam, ita disserit: *Huius præcipue videtur esse de jure naturali, et quod homini in sua institutione humana natura est indutum; sed quod sit una minus (et non plures simul), in ipsa institutione humana natura est indutum;* et patet Genes. 2: *Erunt duo in carne una.* Ergo est de lege natura.

(7) Comment. in Exod. 54, 15.

quotannis recurrente celebrant. Ibi enim (1) ita ait: *Nos autem... in nullâ penitus culpâ (Iudeos) reperimus, sed è contrario justis utentes legibus filios altissimi et maximi semperque viventes Dei, cuius beneficio et patribus nostris et nobis regnum est traditum, et usque hodiè custoditur... Hanc enim diem Deus omnipotens maroris et letitiae, eis vertit in gaudium.*

77. Scholion. Quamvis severissimè prohibitum fuerit (2) Hebreis tam viris, quam feminis contrahere matrimonium cum Gentilibus; id tamen certis in circumstantiis licetum erat. Si Scriptura (3) sine addita reprehensione refert, quid David duxerit Maacham filiam Tholmai pagani regis Gessar. Similiter Samson cum philistæ fideliter matrimonium contraxit juxta communiorum interpretum sententiam (4). Salmon quoque ex tribu Iuda nobilitissimum duxit Rahab Jerichontiam, ex qua genuit Booz (5); et Booz patrem imitans duxit Ruth Moabitidem, cuius nuptiae magno populi aplausu celebrantur sunt (6). Præterea duo filii Noemi per nimis famę in regionem Moabitidem peregrinati, ibi accepérunt uxores Moabitidas, quarum una vocabatur Orpha, altera Ruth (7). Ratio autem, cur hec matrimonia fuerint licita, fuit una ex sequentibus. *1^o Si alienigena convertebatur ad religionem iudaicam, licetum erat cum iahi inire matrimonium, etiam si fuisse chananæus vel chananæa, quibusque alias severissimè erat prohibitum contrahere matrimonium. Tunc enim cessabat ratio legis prohibiti, nempe periculum perversiorum. Unde expressè permittitur (8) Hebreis, quareum ultima tam parvum erat infesta religione iudeica, ut eam postea defuncto suo marito omnino professa sit (2); Orpha verò, quamvis idololatrium cultum nunquam deseruerit, tamen tam bonam et docilem inuidem habuit, ut marito suo pariter mortuo exilare a patria, et cum sene ac paupere socri sui Noemi in Bethlehem migrare voluerit, et migrasset, nisi ab hac ad remanendum fuisse persuasa (5).* Itaque duo filii Noemi filii licet poterant has Moabitidas ducere, presertim in regione, in quā nullam hebream poterant nasci (4).

Dixi autem supra: *In casu raro contingit licitum fuisse, etc. Ordinariè enim, et generati loquendo de Hebreorum populo in idololatriam tantoper propenso proximum erat seductionis periculum (paucis exceptis), si communiter licuisse inire matrimonium cum alienigenis, et constat ex scelerato consilio, quod Balala dedit regi Balac, atque ex infelici effectu illius (5). Unde lex (6) generaliter prohibebat illa conversa erat ad Hebreanam religionem, iniqua socri sue Noemi (1): Populus tuus populus meus, Deustus Deus meus.* De illa quoque regi Gessar, quam David in oxorum assumpsi, tradunt Hebrei apud S. Hieronymum in Tradit., quod facta sit proselyta, et ad Iudeismum se convertit (12). Sic etiam connubium Sam-

(1) Esther 16, 15, 16 et 21.

(2) Vide Deut. 7, 5. Item 5 Reg. 11, 2.

(3) 2 Reg. 5, 3. Et 1 Paralip. 3, 2.

(4) Vide P. II Script. sacr. contra Incredul. proponit, sect. 2, num. 50.

(5) Matth. 1, 5.

(6) Ruth 4, 11.

(7) Ruth 4, 4.

(8) Deut. 21, 10, 14.

(9) Josue 2, 44.

(10) Ad Hebr. 4, 31.

(11) Ruth 4, 16.

(12) Vide Cornelius à Lap. Comment. in 2 Reg. 5, 3.

(1) Judic. 4, 4.

(2) Ruth 4, 16.

(3) Ibidem 14.

(4) Vide P. II Script. sacr. contra Incredul. proponit., sect. III, num. 46.

(5) Num. 24, 1, 14, etc. Et c. 25, 3 et 9.

(6) 3 Reg. 11, 2.

se abstinuisse ipsam profitetur, Deum orans (1), his verbis: *Tu scis necessitatem meam... quid non comedim in mens Aman, nec mihi placuerit convivium regis, et non biberim vimum libaminum, scilicet idoli oblatum et prelibatum.*

Si autem petas, quomodo fieri potuerit, ut ista ciborum abstinentia non notaretur, nec tali modo Esther populum patriamque suam manifestaret, id quod ab initio (2) noluit; — resp.: Facile delicate virgin, et testimoniis regi Assuro, ac postea regine, praetexere se non oblectari his vel illis ferculis, et in tanto ciborum delectu nunquam debeat, quo licet vesci. Ceterum etiam si forte nos lateat modus et via, quā Esther hāc in violationem legis declinavit, duo tamē certissima nobis esse debent: Unum non violasse Estherum legem à Deo per Moysen datum. Alterum, sicut ad malum ingeniosa est hominum perversitas, ita etiam ad honum virtus.

79. Queres VIII: « An non sit contradicatio, dūm in capitibus posterioribus libri Esther, cap. 12, 12. et alibi, maritus Estheris appellatur Artaxerxes; in capitibus verò prioribus, cap. 2, v. 16, et alibi sepius, vocatur Assurus? » — Resp.: Nulla est contradicatio. Nam nema veterum linguarum et historiarum peritus ignorat, voces Assurus et Artaxerxes unius eiusdemque principis cognomina, seu dignitatis titulos esse posse. Certè Herodus jam monuit, « Ad Artaxerxes significare magnum bellatorum; similliter autem etiam Assurus iuxta dialectum lingue turice et tararice, que probabilius Medorum veterum propria fuit, significat magnus rex; seu principem dictum bellorum. Recole, que hāc de ro jam diximus supra, num, 50, quæst 5. »

80. Queres IX: « Quomodo Edissa, seu Esther dici possit filia fratri Mardochæi, cūm tamen Herodotus, lib. 7. Estherem, quam Arystonam appellat, dicat, huius filiam regis Cyri? » — Herodus in hoc erravit, quod Estheri regiam Cyri stirpem affinxerit, fortè deceptus ab aliis, qui ex adulatione Estheris genū extollere combanerant; excusandis tamen eō facilius, quō occulitus Esther ipsa suis duis progenitoribus (5) occultavat. Tirinus (4) verò, et Cornelius à Lap. (5) suspicuntur, causam hujus erroris fuisse sequentem: cūm constaret, Estherem oriundam esse ex tribu Benjamin, et à stirpe regi Säul, adeoque simul eis filiam, seu ex posteris Cis (6), inde factum est, ut Herodus Estherem, quam debuisse dicere filiam Cis, appellari filiam Cyri, qui minime ipse non nōrāt Cis, sed Cyrum, putabatque Esther esse Persianam, non Iudeam.

81. Scholion. Nomen Esther persicam habet originem, et apud Persas idem significat, ac ἡρηρη apud Graecos, et stella apud Latinos. Rectè autem nomen

(1) Esther. 14, 16 et 17.
(2) Esther. 2, 10 et 20.

(3) Ibidem.

(4) Comment. in Esther. 2, 7.

(5) Comment. in Esther. 2, 5.

(6) Cis enim erat pater Säul. 1 Reg. 9, 1 et 2.

astri regime huic inditum est utpote que in densissimis nebulis gentilitatis ex extreme calamitate tenebris tanquam fulgentissimum sidus apparuit. Allo quoque nomine, fortè à parentibus indio, Edissa, ut supra vidimus, appellatam (1) inventum, hebreacē et chaldaicē Hadassa, id est, myrtus, vel myrtle, ob eximiam pulchritudinem, probitatem, et venustatem tum corporis, tum morum. Porro Hadassa seu Edissa videtur esse illa Aristona, de quā Herodus (2) meminit. Certè Estheris nomen ab hoc altero nomine non admodum differt, presertim si paululum immutatur, et loco Arystona legamus Aristona. Denique multi putant Estherem adhuc aī nomine vocatam esse Atossam. Opinantur enim Atossam uxorem Daril Hystaspidis eamdem esse cum Hadassā vel Hadassā, quā est Esther. Verum Herodus (3) Atossam distinguunt ab Arystonā, quā est Esther, dūm ait: *Darius (Hystaspis) matrimonia ex Persis auspiciatus est, ductis duabus Cyri filiis Atossal, quae Cambyses fratris et russis mago nuperaserat, et Arystonā virginē.*

82. Queres X: « An non sit contradicatio, dūm (Esther 2, 21 et 22) dicitur, conspirationem eumchorum Bagathā et Tharan contra regem Assurus detectam esse anno septimo regni ejus; cūm tamen (ex Esther. cap. 11, v. 2, et cap. 12, v. 1) manifestetur videatur, quid hæc conspiratio anno regni ejus secundo detecta fuerit? » — Resp.: Nulla hic est contradicatio. Nam detectio insidiarum, quā duo illi eumchori Assure struxerunt, ut incidunt in annum septimum hujus regis; somnium verò Mardochæi, quod capite undecimè exponitur, contigit anno secundo Assuri; prout ex hujus capituli versu 2 patet. Ad hunc verò annum 2 non est referenda detectio insidiarum initio sequentis capituli 12, v. 2, posita. Quemvis enim caput 12 incipiat his verbis: *Morabatur autem (Mardochæus) co tempore in aula regis cum Bagathā et Thard eumchoris... cīmque interclivesset (corum insidiis), muniti... regi; tamen haec verba eo tempore non significant annum 2 regni Assuri, quo somnium Mardochæi precedente capite 11 expositione configit, sed indicat indeterminatum tempus, vel illud cap. 2, v. 16, expressum, scilicet annum septimum regni Assuri. Ratio hoc dicendi est, quia in versione græca non sunt haec verba eo tempore, sed caput 12 simpliciter ita incipit: *Et quievit Mardochæus in aula cum Bagathā et Tharri duobus eumchoris.* etc. Sunt igitur verba illa eo tempore in versione latīna tantum traxito interpretis, non conexio regi geste; non commētens novum caput cum verso 2 capituli precedentis, sed, ut dixi, indicans annum septimum regni Assuri, vel tempus indeterminatum, sicut multoties in S. Scriptura dicitur in illo tempore, in diebus illis, etc., quibus loquendi formulis S. Scriptura utitur, etiam cūm illa narrat, quae post multorum annorum spatium contingunt; prout pridem observavit S. Chrysostomus dicens, homil. 10 in Matthæum: *Mos est Scriptura**

dicens, homil. 10 in Matthæum: *Mos est Scriptura*

(1) Esther 2, 7.

(2) L. 7.

(3) L. 5.

suosque nobilissimo persico imperio, ut postea transiit Alexander M.

SCHOLION. Aman, de quo loquimur, etiam in Scripturā (1) Bugesus vocatur hoc modo: *Aman... Bugesus erat gloriostissimus.* Quia vox vel à Greco πάσιον, et πάσιον, gloriā, quasi gloribundus thraso, vel à voce Persica Bagus, quā eunuchum sonat, probabilitate derivatur. Alii aliam hujus vocis originem assignant, ut passim apud interpretes videre est.

83. Queres XI: « Quomodo hæc duo concilientur, dūm (Esther 5, 4) Aman dicitur de stirpe Agag, adeōque (juxta 1 Reg. 15, 8) Amalectites, è contrario (Esther 16, 10 et 14) dicitur fuisse Makedo? » — Resp.: Duplex precipue diversorum auctorum circa hanc rem est sententia. Primam tenent Josephus uterque, Flavius et Gorion, Hebrei omnes, Targum utrumque, Rupertus, Lyran, Cajetanus, qui tradunt Amanem fuisse de stirpe Agag, regis Amalectitarum à Samuele confosii. De quadam enim hujus regis filiorum aut nepotum ex strage Amalectitarum profugorum, et in Macedoniam profugientium, hujus Amanis postmodum vel patrem vel avum fuisse autumant, quo casu positio utrumque verum est, scilicet Amanem fuisse de stirpe Agag et Makedon.

Verum, cum (1 Reg. 15, 53) legamus, Samuelem regi Agag imprecatum esse, ut sicut ipsius gladius fecit mulieres absque liberis, sic absque liberis sit inter mulieres ipsum matrem, verisimilis est, omnem hujus Agagi familiam pridem extinctam fuisse, et Amanem Assueri ministerum, quem nullius Scriptura Amalectitam vocat, ab alio Agag, gente Makedone ortum esse; quæ est altera sententia.

84. Dices: Rex Assurus (Esther 16, 14) dicit, quid Aman regnum Persarum voluerit transferre in Macedonias; sed hoc non est credibile; nam Macedones, quorum regnum usque ad Alexandrum M. obscurissimum fuit, illo tempore non sūscepserunt nisi invadere Persas. — Resp. per Macedones hic intelligi omnes Graecos, quia inter eos eminēbant Macedones, ex quorum genite erat Aman; ii ergo præ ceteris omnibus Graecis hic nominantur. Porro Graecos sub Dario Hystapse, qui probabiliter vel probabilis (1) est iste Assurus in libro Estheris, fuisse Persis metuendos et de his male meritos, docet Herodus (2), et Diodorus Siculus (3); atque inde patet, quia idem Darius quanto ante mortem suum anno cum Graecis dimicavit apud Marathonem, celeberrimo in gracie romaniisque historiis prelio, uti notavimus Severus Sulpitius (4).

Consentit, teste Cornelio à Lap. (5), Josphus Goronius, qui et addit, duos illos eumchors contra Assuerum conjurantes, destinasse caput Assueri deferre ad regem Graecorum, ut ei gratificaretur: eumchors autem hos fuisse Persis metuendos et de his male meritos, docet Herodus (2), et Diodorus Siculus (3); atque inde patet, quia idem Darius quanto ante mortem suum anno cum Graecis dimicavit apud Marathonem, celeberrimo in gracie romaniisque historiis prelio, uti notavimus Severus Sulpitius (4).

85. Queres XII: « Quomodo concilientur hæc duo, dūm Esther 6, 5, Mardochæus nil mercede obdetestans dum eumchorum conspirationem receperisse; scributur; contra, Esther 12, 5, dicitur Assuerum deinde Mardochæus munere obdetacionem illam? » — Resp.: Data quidem sunt Mardochæus (ut Esther cap. 12 narratur) ob detacionem eumchorum aliqua respectivè exigua numeri, præsserit quid nomen ejus et factum in annalibus regni notarentur, quidque iussus sit in aula palati morari (4), et forte amplioris præmissi eidem adjecta. Verum cūm ista nec meritis Mardochæi, nec regis personæ sat digna sint visa ministeris regis, nihilque honoris aut glorie publicæ (de quo rex cap. 6 interrogasse condensus est) Mardochæo tributum fuerit, abruptè responderunt fantes Mardochæo ministri: *Nihil omnino mercede accipit, puta, nullam mercedem honoris publici et justi premi, quod sit dignum ejusdem meritis, et regis remunerantis liberalitate ac magnificentiâ. Ita Steyratus cum aliis.*

87. Queres XIV: « Quomodo, Esther 6, 4, dici possit, quid Aman interius atrium domus regie intraverit, cūm tamen ex cap. 4, v. 11, constet, nemini prius non vocato, interius atrium regis intrare fuisse; nulli autem Aman tunc vocatus esse legitur? » — Resp.: Per atrium interius, Esther 6, 4, non intelligitur interius absolute, seu atrium intimum Assueri, quod nemini nisi vocato intrare fecit, sed solū intelligitur interius respectivè ad alia atria exteriora. Itaque notandum est, quid atrium intimum, siue interius absoluti fuerit illud, ubi rex erat in solio, et istud non licebat ingredi sine vite periculo; idēc

(1) Vide Cornel. à Lap. Prefat. in l. Esther.

(2) L. 7.

(3) L. 41.

(4) L. 2.

(5) Comment. in Esther 16, 14

(1) Esther 12, 6.

(2) Vide precd. num. 84.

(3) Esther 2, 21, 22 et 25. Item 12, 1, 4.

(4) Esther 6, 2. Et 12, 5.

rex torvis oculis aspiciebat Estherem, quia putabat, eam non vocatam velle ingredi basilikam regis, i. e., intimum conclave regium; sed Aman non erat in hoc interiori atrio, sed extra hoc. Unde textus hebreicus non habet atrium interius, sed ~~interventum~~, hachizoma, i. e., exterius. Sic etiam hoc loco paraphrasit Chaldaica ait: Aman autem intrabat in atrium regie exterius. Et ipso rex, cit. cap. 6, v. 5, postquam intellexit, Amanum stare in atrio, dixit: *Ingreditur;* ergo Aman nondum erat in interiori atrio aliquotus tali, sed in intimo. Erat tamen atrium, quod Aman jam intraverat, interius respectu ad atrium exterius famorum, vigilarum, etc., ideoque Vulgata habet: *Aman... interius atrium* (i. e., respectivè dumtaxat interius) *domis regiae intraverat.*

88. Queres XV: *An vindicta à Judeis de suis hostibus sumpta, horumque interfecit, Esther cap. 9, fuerit licita, vel potius contra legem de non vindicatis inimicis?* — Resp.: Fuit licita, quia sumpta est auctoritate publica regis, ut pater ex Esther, cap. 8, v. 11, ubi narratur, quid rex imperaverit, Judeos per singulas civitates congregari, ut starent pro animabus suis (i. e., se defendenter); et omnes inimicos suos, cum conjugibus ac liberis et universis dominis interficerent. Et sequenti vers. 4: additur: *Et constituta est per omnes provincias una ultio dies,* id est, tercia decima mensis duodecimi Adar, cap. 16 verò extat exemplar epistola Assueri pro Judaeorum salute cum inimicorum suorum interceptione, ad singulas regni provincias misse. Porro Christus dumtaxat prohibuit, privatas injuras privatae auctoritate ulcisci, non verò veniti, alias publica auctoritate punire. Fuit autem haec intercepito hostium Iudei populi justa defensio iussi ipsius regis peracta, quia Judei de vita sua sibi secuti esse non poterant, nisi illis occisis. Et hoc est, quod tum cap. 8, v. 11, ut starent pro animabus suis, tum cap. 9, v. 16, dicitur: *Pro animabus suis stererunt Judei, interficiens hostibus ac persecutoribus suis.* Nisi enim hi interfici fuisse, timendum erat, ne rursus Judeos invaderent, imò contra regem rebellauerint. Porro, quemadmodum Cornelius à Lap. (1) observat, jussit Mardochaeus Judeis, ut diligenter inquirent et annotarent, qui reverè essent Judeorum hostes, ne quis amicus vel innoxius inter hostes et noxiis occideretur, idèque per novem menses cedem differri jussit, scilicet à mensa tertio usque ad mensum duodecimum (2). Denique illud quoque observatione dignum, quod Judas, cùm hostes suis occidissent, nihil de horum bonis seu facultatibus diripi volerint, ut Scriptura (3) testatur, et si rex id eis concessisset (4), ut nimis ostenderent se non aliud quam vita sua incolumentum querere; hanc enim, ut dixi, perdere volebant ii, qui occidebantur. Utinam Judeos illos hāc in re imitarent christiani multes, qui non

(1) Comment. in Esther 9, 16.

(2) Esther 8, 9 et 12.

(3) Esther 9, 10 et 16.

(4) Esther 8, 11.

tantum inimicos, sed etiam amicos sepe, spoliant, aut omnino spē præde interdum mantant!

89. Queres XVI: *Quomodo Cleopatra et Cleopatra trax, attulerunt... hanc epistolam Phurim; quoniam diximus interpretare esse Lysimachum, etc.; cùm tam men hec epistola jamdiu ante regnamentum Ptolemeum et Cleopatram ad omnes Judeos (Esther 9, 50) missa fuerit?* Occasionem huc questionis distinguenda dedit Phutius, contendens esse evidenter falsum et confitum, hanc epistolam sub regnū Ptolomei et Cleopatra allatum esse, cùm ea jamdiu ante ad omnes Judeos missa fuerit. Verum resp.: Dist.: Epistola hebreica jamdiu ante ad omnes Judeos missa fuit, conc. ; græco versa et ad Ptolomeum missa, nō. Hic sermo est de versione Lysimachi græca ad regem Aegypti missa anno 4 regni Ptolomei et Cleopatrae. Plura de hoc videre poteris apud C. Widenhofer (1).

90. Queres XVII: *Quomodo Mardochaeus, ambo 2 regis Assueri, Esther 11, 2 et 5, fuerit vir magnus et inter primos aule regie; cùm tamen, iuxta Esther 6, 10, non nisi Aman peregit exaltatus fuerit?* — Resp.: Mardochaeus loc. cit. dicitur *magnus* per prolepsin seu anticeptionem in S. Scriptura usitatum (2), quia talis postea fuerat. Imò sine prolepsī affirmari potest, quod Mardochaeus iam ante Amanis fatum fuerit magnus, quia iam ante ad regis januam morabatur, iuxta illud (3): *Manebat ad januam regis, et iterum (4) ad regis januam morabatur;* quia phrasis apud Orientales recepta significat conspicuum aliquam in aula regia dignitatem, sicut illud de Daniele dictum: *Erat in foribus regis (5).*

91. Queres XVIII: *Quomodo (Esther 12, 2) dicitur possit, quid Mardochaeus nuntiaverit super eo (negatio detectionis insidiarum) regi; cùm tamen (Esther 2, 22) id non regi, sed regina Esther nuntiaverit?* — Resp.: Mardochaeus per hanc nuntiavit regi, ut et. cap. 2, v. 22, clare dicitur his verbis: *Quod (scilicet insidiis eumchorum) Mardochaeum non loquitur, statimque nuntiavit regina Esther, et illa regi, ex nomine Mardochaei, qui ad se rem detulerait.* Quod enim per alium quis facit, in estimatione morali per seipsum fecisse censendum est.

92. Queres XIX: *Quomodo concordet Esther e. 13, v. 6, ubi pro extirpatione Iudeorum in epistola e. Aman assignatur dies 14 mensis Adar, cum e. 5, v. 12, e. 8, v. 12, et e. 9, v. 1, ubi pro hoc exteriori minio constanter assignatur dies 15 dicti mensis?* — Resp.: Capitulus precedentibus (nempe c. 3, 8 et 9) testatur, et si rex id eis concessisset (4), ut nimis ostenderent se non aliud quam vita sua incolumentum querere; hanc enim, ut dixi, perdere volebant ii, qui occidebantur. Utinam Judeos illos hāc in re imitarent christiani multes, qui non

(1) Comment. in Esther 11, 4.
(2) Vide Salmeron Proleg. XII, canone 15, propria finem.

(3) Esther 2, 19.

(4) Ibid., 21.

(5) Daniel 2, 49.

nam diem. Colligitur id ex petitione Estheris, que e. 9, v. 15 et seq., in poemam talionis postulavit, ut ultimo Iudeorum de suis hostibus pariter duraret usque ad 44 diem dicti mensis. Nam legimus e. 9, v. 17: *Dies terius decimus mensis Adar primus apud omnes interfectios (hostium Iudei populi) fuit, et quartus decimus die cadere desierunt.*

93. Queres XX: *An non sit contradicatio, dum (Esther 15, 1) de Esthere dicitur: Die autem tertio depositus vestimenta ornatus sui, et circumdata est gloria sua. Nam quomodo circumdata est gloria, si ornamenti vestium depositus? Dein (juxta cap. 14, v. 2) Esther per triduum orationis luctu apta induenta suscepit: ergo et illa die tertio depositus, non verò vestimenta ornatus. Quomodo haec combinatur?* — Resp.: Facile combinantur. Nam die tertio Esther depositus vestimenta ornatus lugubris, h. e., ornatus modesti et modesti, quo ad luctum et mortificationem induita et ornata erat, et circumdata est gloria sua, i. e., gloriosa corona regia, ceterisque vestibus aureis et gemmeis, utpote regalibus. Nam ornatus vox generica est, conveniens tam lugubri quam splendido. Hic autem satis determinatur ad lugubrem ornatum ex cap. 14, v. 2, et ex contrapositione cum vestibus gloriae, cap. 15, v. 4: *Depositus vestimenta ornatus sui, et circumdata est gloria sua;* deinde ex textu græco, qui hoc loco habet: *Depositus vestimenta luctus.*

94. Queres XXI: *Quomodo illud (Esther 15, 9 et 10) : Ingressa Esther stetit ante regem... qui erat terribilis aspectu... cunctaque... ardentes oculis fureorem corporis indicasset, regina corruit, concordet cum altero textu (Esther 5, 2), ubi dicitur: Cum rex videisset Esther regiam stantem, placuit oculis ejus?* — Resp.: Rex initio conspicivit Estherem, fuit terribilis aspectus, qui facili fuit ad iram mobilis, ut patet ex e. 4, v. 12, idèque Esther illum vocat, e. 14, v. 15, *leonen;* at postquam videt consternatam reginam, *converit Deus, e. 15, v. 11, spiritum regis in mansuetitudinem, ut placuerit oculis ejus,* ut legimus e. 5, v. 2. Nempe caput quintum recitat historiam per compendium; et caput decimum quintum recitat rem fusi, emaram iram regis, consernationem regine, deinde blanditatem regis.

95. Queres XXII: *Quomodo Estheris e. 16, v. 48, ubi dicitur, quid jam ante edictum promulgatum de interficiendo Iudeorum hostibus, Aman cum omnī sua cognitione penas dederit, concilietur cum capite 9, v. 4, ubi legitur, quod decem illi Aman principum suspensi fuerint post 9 menses ab illo edito?* — Resp.: cum Serario et aliis: Cap. 16 loquitur de cognatis, qui cum Amano conspiraverunt contra Mardochaeum; illi autem Aman serviati in carcere, non nisi 13 die mensis Adar occisi sunt, ut dicitur e. 9, v. 14.

96. Queres XXIII: *An littera Artaxerxis, seu Assueri (Esther e. 16) recitat, quibus revocantur priores littere, e. 8, v. 11 et seq., ad excidium Iudeorum data, sint authenticæ, quia et argumentum plurimum discrepat ab illis prioribus litteris, et formâ à scriptis regum Medorum et Persarum*

dissident, que rescripta nunquam mutari lieuisse, ex Esther. 1, 19, Daniel. 6, 8, etc., constat? — Resp.: Nulla est dissensio inter summarium epistolæ et ipsam epistolam; summarium sive primarium epistola caput habet cap. 8; epistolam vero e. 16, ubi rex occurrit criminationi, quasi revocando priorem suam epistolam contra regum Medorum et Persarum legem agret, dicens, v. 9: *Nec putare debetis, si diversa jubeamus, ex animi nostri venire levitatem, sed pro qualitate et necessitate temporum, ut reipublicæ possit utilitas, ferre sententiam. Vult nimur rex dicere: Nec putare debetis si diversa jubeamus (revocando Amanis decretum de Judeis occidendis) ex animi nostri venire levitatem, ut legem Persarum, que jubet decreta regum esse irrevoocabilia, violemens et abrogemens; nam haec lex solidum iubet irrevoocabilia esse decreta, que subreptitia non sunt, vel fraude extorta, sed sano sinceroque consilio constituta. Jam verò decretum prius de excedentia Iudeis non fuit nostrum, sed Amanis, qui illud à nobis per fraudem et mendacium extorxit, idèque subrepitum, injustum et impium, ac proinde cognitâ jam veritate, à nobis hoc novo edictio revocandum et corrigendum.*

97. Queres XXIV: *Quomodo (Esther 16, 15) dicitur possit, ab Amano expeditam fuisse regiam Esther cum tot illius gente ad interitum, cùm tamen (Esther 2, 10 et 20) S. Scriptura refutat, ignotum ei fuisse aula regis, atque adeo ipsi etiam regi et Amano Estheris et Mardochaei genus, donce regina, die quo Aman suspensus est, regi id (Esther 7, 5 et 6) declaravit?* — R.: Etiam si Aman nondum distincte seiverit, regiam Esther esse Judeam, tamen reipsa eam cum tot illius gente ad interitum expeditivit, ut propte implícit contentam in universalis edicto, quod adversus universum Iudeorum nationem obtinerat. Hinc rex Assuerus domum Aman, h. e., hujus bona regina Esther meriti dedit. Nam haec bona scelus ab Aman commissum publicata, regis arbitrio cedebant, eademque, cuicunque vellet, poterat elargiri; at nemō potiori jure iniquissimi illius viri exuvias frui merebatur, quād ii quis improbitate suā in discrimen adiuxerat.

SECTIO IV.

DE LIBRO JOE.

Hic liber in eo potissimum argumento versatur, an Deus solim in impiis hāc in vita afflictionibus animadvertis, quemadmodum Job amici arbitrabantur, an verò pios quoque ac justos adversis probet, ut ipse Job propriâ experientiâ edictus contendat. Ceterum, quisnam hunc librum conscriperit, non certò constat. Aliqui ipsum Job ejus auctorem faciunt, alii aliquem amicorum ejus, alii Moysen, aut Prophetam alium. Verisimilior est opinio Origenis et aliorum patrum, ab ipso Job res sibi configerant notatas aut conscriptas fuisse lingua patria, i. e., syriaca (1) seu arabica, vel idem; postea vero à Moyse ad

(1) Sanctius, Proleg. VIII in I. Job recte observat, quod quando S. Hieronymus Praefatione priori in I. Job,